

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**NEKE ODREDNICE STAVOVA SREDNJOŠKOLACA O OSOBAMA
HOMOSEKSUALNE ORIJENTACIJE**

Diplomski rad

Leon Tetec

Mentorica: Dr. sc. Aleksandra Huić, doc

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
<i>Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije i njihov položaj u hrvatskom društvu</i>	2
<i>Opće odrednice stavova prema homoseksualnim osobama</i>	4
<i>Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije i individualne vrijednosti srednjoškolaca</i>	7
2. CILJ ISTRAŽIVANJA , PROBLEMI I HIPOTEZE.....	12
3. METODOLOGIJA.....	13
<i>Sudionici.....</i>	13
<i>Instrumenti</i>	14
<i>Postupak.....</i>	16
4. REZULTATI.....	16
5. RASPRAVA	21
<i>Ograničenja.....</i>	28
<i>Znanstveni i praktični doprinos.....</i>	29
6. ZAKLJUČAK	30
7. LITERATURA	31
8. PRILOZI	36

SAŽETAK

Neke odrednice stavova srednjoškolaca o osobama homoseksualne orijentacije
Leon Tetec

Cilj istraživanja bio je ispitati povezanost stavova srednjoškolaca prema homoseksualnim osobama s njihovim vrijednostima, važnosti vjere, seksualnom orijentacijom i socijalnim kontaktom te provjeriti postoje li rodne razlike u navedenim stavovima. Ispitivanje je provedeno online upitnikom, metodom snježne grude, na 312 sudionika srednjoškolske dobi. Koristili smo Ljestvicu stavova prema osobama homoseksualne orijentacije (ATLG), Upitnik vrijednosti od 20 čestica (TwIVI) te pitanja o općim i demografskim varijablama. Rezultati su pokazali da srednjoškolci imaju negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije od srednjoškolki. Također, imaju negativnije stavove prema gej muškarcima nego prema lezbijkama, dok kod srednjoškolki takva razlika nije pronađena. Sudionici koji su na kontinuumu vlastite seksualnosti bili bliži homoseksualnosti imali su pozitivnije stavove osobama homoseksualne orijentacije, baš kao i oni koji su s njima ostvarili veći socijalni kontakt. Sudionici kojima je vjera važnija u životu imali su negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. Što se tiče vrijednosti, veća procijenjena važnost tradicije i postignuća povezana je s negativnijim stavovima, a veća procijenjena važnost univerzalizma i moći s pozitivnijim stavovima srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije. Konformizam, sigurnost, dobrohotnost, hedonizam, poticaj i nezavisnost nisu se pokazali značajnim prediktorima stavova srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije. Ovakvi nalazi nam govore da trebamo uzeti u obzir i vrijednosti srednjoškolaca prilikom pokušaja suzbijanja stereotipa i diskriminacije osoba homoseksualne orijentacije.

Ključne riječi: homoseksualne osobe, stavovi, vrijednosti, rodne razlike, srednjoškolci

SUMMARY

Some determinants of high school students' attitudes towards homosexual persons
Leon Tetec

The goal of this study was to examine the relationship between high school students' attitudes towards gay men and lesbians and their values, religiosity, sexual orientation and social contact, as well as to examine whether gender differences exist in these attitudes. The study was conducted online, using a snowball method, on 312 high school students. We used Attitudes toward lesbians and gay men scale (ATLG), Twenty Item Value Inventory (TwIVI), and questions about general and demographic variables. The results showed that high school boys had more negative attitudes toward homosexual people than high school girls. They also have more negative attitudes towards gay men than lesbians, while this difference was not found for high school girls. Participants who were closer to homosexuality on the sexuality continuum had more positive attitudes toward homosexuals, and the same was found for those who had achieved a greater social contact with them. Participants for whom religion is more important in their lives had more negative attitudes towards homosexuals. As far as values are concerned, the higher estimated importance of tradition and achievement was associated with more negative attitudes, and higher estimated importance of universalism and power with more positive attitudes of high school students towards homosexuals. Conformism, security, benevolence, hedonism, stimulation, and self-direction have not proved to be significant predictors of high school students' attitudes towards homosexuals. These findings suggest that, when trying to reduce stereotypes and discrimination against homosexuals, we should also take the values of high school students into account.

Key words: homosexuals, attitudes, values, gender differences, high school students

1. UVOD

Ljudi nisu pasivni promatrači svijeta, dapače aktivno teže njegovom razumijevanju i stalno procjenjuju ono što vide. Posljedica takve aktivnosti je stvaranje stavova o onom što procjenjuju i što ih okružuje. Većina socijalnih psihologa stav će definirati kao vrednovanje specifičnih objekata, ideja, događaja ili ljudi (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Možemo reći da se stavovi sastoje od tri djela odnosno komponente: emocionalne sastavnice koju čine emocionalne reakcije prema objektu stava, spoznajne koju čine misli i vjerovanja o objektu stava te ponašajne komponente koju čine postupci ili vidljivo ponašanje prema objektu stava (Breckler, 1984; Haddock, McGuire, 1985; Tesser i Martin, 1996; Zanna i Esses, 1993; sve prema Aronson, Wilson i Akert, 2005). Ove tri komponente stava možemo sagledati na primjeru osoba homoseksualne orijentacije. Prvo, osoba ima emocionalnu reakciju ili osjećaje koje osobe homoseksualne orijentacije u njoj pobuđuju. To može biti razdraganost kad pored nje prođe homoseksualni par držeći se za ruke, ali s druge strane može biti i osjećaj ljutnje ili čak gađenja. Stav prema osobama homoseksualne orijentacije će uključivati i mišljenje osobe o obilježjima homoseksualaca, je li homoseksualnost u redu ili je to bolest, je li prirodno ili je grijeh, predstavlja li opasnost i slično. Na kraju, tu je i ponašajna reakcija koju osoba ima prema osobama homoseksualne orijentacije, a dio je stava, kao npr. uživa li u socijalnom kontaktu s homoseksualnim osobama ili ih nastoji izbjeći pod svaku cijenu.

Postoje brojne karakteristike osobe koje utječu na njezine stavove poput roda, vrijednosti i važnosti vjere (Herek i McLemore, 2013). Iako su stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije i različite karakteristike povezane s njima već bili proučavani čak i u Hrvatskoj na općoj populaciji (Huić, Jelić i Kamenov, 2016; Tomić i Čepulić, 2013) i na studentskoj populaciji (Huić, Jugović i Kamenov, 2015; Mušica, 2013; Parmač, 2005), postoji samo malen broj istraživanja u kojima su navedena pitanja ispitivana na srednjoškolskom uzorku. Iz razloga što su srednjoškolci u razdoblju adolescencije u kojem formiraju stavove koji nastavljaju imati bitnu ulogu tijekom cjeloživotnog razvoja, mislimo da je vrlo bitno provesti istraživanja stavova o osobama homoseksualne orijentacije upravo na srednjoškolskom uzorku. Zato smo u ovom istraživanju razmotrili stavove hrvatskih srednjoškolaca o osobama homoseksualne orijentacije, te koje su opće karakteristike srednjoškolaca i njihove temeljne vrijednosti povezane s tim stavovima.

Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije i njihov položaj u hrvatskom društvu

Pitanje homoseksualnosti te diskriminacije i predrasuda prema osobama homoseksualne orijentacije nedvojbeno je jedna od aktualnih tema u našem društvu tijekom posljednjih desetak godina. U Hrvatskoj i svijetu heteroseksualnost je norma, što znači da osobe homoseksualne orijentacije imaju obilježja manjinske grupe. Pripadnici manjinskih grupa često su stigmatizirani, jer ljudi formiraju svoje stavove prema njima kroz prizmu stereotipa koje o njima posjeduju (Herek i Capitanio, 1996). Podijeljenost hrvatskog društva u stavovima oko prava osoba homoseksualne orijentacije kulminirala je tijekom referenduma o ustavnoj definiciji braka 2013. godine. Rezultati referenduma pokazali su da preko 65% građana RH koji su izašli na referendum smatra da osobe homoseksualne orijentacije ne trebaju imati jednaka prava kao osobe heteroseksualne orijentacije. Zanimljivo je da isti postotak ispitanih građana, čak 65%, smatra da homoseksualnost zapravo nije opravdana seksualna orijentacija (Štulhofer i Rimac, 2009). Takvi rezultati referenduma ne bi nas trebali u potpunosti čuditi jer je Hrvatska prema podacima iz dviju velikih međunarodnih studija, Europske studije vrijednosti (EVS) i Europske socijalne studije (ESS) iz 2008. proglašena jednom od najhomofobnijih zemalja Europe (Takács i Szalma, 2013). Rezultati međunarodnog projekta ISSP (engl. *International Social Survey Programme*) također provedenog 2008. godine na reprezentativnom uzorku od preko 1200 hrvatskih građana pokazali su da su sudionici spolne odnose između dviju osoba istog spola smatrali jednostavno pogrešnima (Jugović i Ančić, 2013). Iste godine provedeno je i istraživanje nezavisne agencije PULS koje je pokazalo da 49% sudionika smatra da bi osobama homoseksualne orijentacije trebalo biti zabranjeno raditi u javnom sektoru, a 67% je izjavilo da LGBTIQ osobama treba biti zabranjen pristup djeci i to posebice rad s djecom u školama, što ukazuje na spremnost građana na smanjivanje prava osoba homoseksualne orijentacije u odnosu na heteroseksualne (Lori, 2012). Pronađene su i zabrinjavajuće predrasude koje se temelje na strahu i neznanju, pa je tako u sklopu rezultata istraživanja Ljetne psihologijske škole Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu dobiveno da čak polovica sudionika smatra da je homoseksualnost bolest, a njih 40% vjeruje da većina osoba homoseksualne orijentacije ima AIDS (neobjavljeni podaci Ljetne psihologijske škole, 2003; prema Huić, Jugović i Kamenov, 2015).

Prema navedenim podacima možemo zaključiti da atmosfera u našem društvu nije nimalo naklonjena osobama homoseksualne orijentacije, stoga je od iznimne važnosti pružiti im podršku i zaštititi ih od predrasuda i diskriminacije. Kao posljedica referenduma o ustavnoj definiciji braka iz 2013., nastala je potreba za dodatnom zaštitom prava seksualnih manjina u Hrvatskoj. Izglasavanjem Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola (NN 92/2014), parovima homoseksualne orijentacije koji žive u neformalnom životnom partnerstvu osigurana su prava slična onima bračnih partnera ili heteroseksualnih parova u izvanbračnim zajednicama. Također, doneseni su i mnogi propisi te regulative od strane Europske Unije kojima je Europski parlament dao jasan znak da neće tolerirati homofobiju unutar svojih granica, a kao članica Europske Unije treba ih poštivati i Hrvatska. Borba protiv homofobije se unutar EU sve više usmjerava na ljude mlađe životne dobi. Neki od pozitivnih primjera takve borbe stižu iz Njemačke gdje se u školama provodi program „Škole bez homofobije“, dok je u Francuskoj problem homofobije ugrađen u obrazovni program. Slične inicijative imaju Velika Britanija, Estonija i Španjolska, a Nizozemska je usvojila trogodišnju nacionalnu strategiju borbe protiv homofobije, uz prikazivanje istospolnih parova u školskim udžbenicima kao jednu od glavnih mjera (Lori, 2012).

Iz tog razloga nam je posebno zanimljivo sagledati stavove mladih ljudi, studenata i posebice srednjoškolaca u Hrvatskoj prema osobama homoseksualne orijentacije. Istraživanja na studentskoj populaciji u Hrvatskoj ukazuju na postojanje neutralnih, do čak blago pozitivnih stavova studenata prema gejevima i lezbijkama (Longin, 2014; Parmač, 2005). Ovi rezultati pozitivniji su od očekivanih na temelju predstavljene situacije u Hrvatskoj, no oni su dobiveni na uzorcima u kojima su većinu činile studentice, za koje se pokazalo da imaju pozitivnije stavove od studenata (Mušica i sur., 2013; Parmač, 2005). Rezultati istraživanja stavova studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije pokazali su da postoje velike razlike s obzirom na to o kojoj vrsti prava se radi. Dok preko 80% studenata smatra da osobe homoseksualne orijentacije trebaju imati pravo na zapošljavanje, manje od 30% ih smatra da bi trebali imati pravo na sklapanje braka ili posvajanje djece (Huić, Jugović i Kamenov, 2015). Nažalost, gotovo da i nemamo podataka iz psiholoških istraživanja na srednjoškolskoj populaciji koja su posvećena stavovima srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije. Informacije kojima raspolažemo većinom su dobivene putem širokih nacionalnih

istraživanja koje se bave različitim temama na uzorku srednjoškolaca, a pitanje njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije nije glavna tema. Takvo istraživanje provedeno je u sklopu GONG-ovog projekta razvoja građanske kompetencije mladih. U njemu je anketirano gotovo 1000 maturanata, a rezultati su pokazali da čak 29% maturanata i 63% maturanata misli da je homoseksualnost "neka vrsta bolesti". Također više od dvije trećine sudionika smatra da bi osobama homoseksualne orijentacije trebalo zabraniti javno nastupanje jer na taj način loše utječu na odgoj mladih (Bagić i Gvozdanović, 2015). Jedno od rijetkih istraživanja koje se bavilo percepcijom homoseksualnosti među hrvatskim tinejdžerima je ono Hodžića i Bijelić (2012; prema Lori, 2012) koji su utvrdili zabrinjavajuću činjenicu da je trećina ispitanih srednjoškolaca i srednjoškolki počinila verbalno ili fizičko nasilje prema osobi zbog njezine navodne homoseksualne orijentacije. Zbog postojanja predrasuda i diskriminacije naspram osoba homoseksualne orijentacije od strane srednjoškolaca, bitno je utvrditi što određuje stavove i koje su opće karakteristike ljudi povezane s njihovim negativnim stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije. Nadalje, definitivno je potrebno provjeriti povezanost njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije s varijablama poput vrijednosti, o kojima istraživanja ne postoje, a koje su dokazano povezane sa stavovima (Sherrod i Lauckhardt, 2009).

Opće odrednice stavova prema homoseksualnim osobama

Rod se u brojnim istraživanjima pokazao bitnom odrednicom stava osobe prema gejevima i lezbijkama. Rezultati ukazuju na to da muškarci imaju značajno negativnije stavove od žena i prema gej muškarcima i prema lezbijkama (Baker i Fishbein, 1998; Herek, 1988; 1994; Kite 1994; Kite i Whitley, 1996). Dodatne analize povezanosti roda i stavova prema osobama homoseksualne orijentacije pokazale su da osim što muškarci imaju općenito negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije, muškarci imaju i negativniji stav prema gej muškarcima u usporedbi s lezbijkama, dok takva razlika nije nađena kod stavova žena (Herek, 2000; Herek i Glunt 1993; Louderback i Whitley, 1997). No, ovakvi nalazi nisu potvrđeni u svim istraživanjima. Oliver i Hyde (1993) su proveli metaanalizu istraživanja koja su se bavila rodnim razlikama u stavovima prema homoseksualnosti te nisu pronašli razlike između muškaraca i žena u tim stavovima, dok s druge strane Kite i Whitley (1996) u svojoj metaanalizi istraživanja o stavovima prema

osobama homoseksualne orijentacije navode da žene imaju blago negativniji stav prema lezbijkama nego prema gej muškarcima. Istraživanja na hrvatskom uzorku, također nisu ponudila jednoznačan odgovor. Potvrđeno je da muškarci imaju općenito negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije od žena u svim istraživanjima (Huić, Jelić i Kamenov, 2016; Huić, Jugović i Kamenov, 2015; Parmač, 2005; Tomić i Čepulić, 2013). No, Parmač (2005) je potvrdila i pretpostavku da muškarci zaista procjenjuju gejeve i lezbijke različito, odnosno imaju pozitivnije stavove prema lezbijkama, dok Tomić i Čepulić (2013) takvu razliku u stavovima o gejevima i lezbijkama kod muškaraca nisu pronašli. Zbog ovih nepodudarnih nalaza možemo zaključiti da odnos između roda osobe koja iznosi stav i roda osobama homoseksualne orijentacije još treba dodatno istražiti.

Važnost vjere je još jedna varijabla koja se pokazala važnom poveznicom sa stavovima prema homoseksualnim osobama u brojnim istraživanjima, što možemo iščitati iz velike Whitleyve (2009) metaanalize istraživanja koja su se bavila upravo tim odnosom. Ljudi kojima je vjera važnija u životu imaju sustavno negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. Pokazalo se da su sa stavovima povezani mnogi različiti tipovi religioznosti poput religijskog fundamentalizma, čestine odlaska na vjerske službe, kao i samoprocjene religioznosti (Whitley, 2009). Postojanje povezanosti potvrđeno je neovisno o tome je li osoba intrinzično religiozno orijentirana (osoba živi religiju) ili ekstrinzično religiozno orijentirana (osoba koristi religiju za osjećaj sigurnosti i statusa) (Herek, 1994). Takve nalaze višestruko su ponovila i istraživanja provedena u hrvatskom kontekstu na općoj populaciji i studentima (Huić i sur., 2015; Jugović i Ančić, 2013; Longin 2014; Parmač, 2005; Tomić i Čepulić, 2013). Ovi rezultati nas ne čude iz razloga što većina religija gleda na homoseksualna ponašanja kao bezbožna i nečista (Yip, 2005). Roggemans, Spruyt, Van Droogenbroeck i Keppens (2015) su proveli istraživanje na sudionicima dobi od 15 do 20 godina i utvrdili da su sudionici kojima je vjera važnija u životu (bez obzira jesu li kršćani ili muslimani) imali negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije, a ta veza ostaje značajna čak i kad se kontroliraju varijable poput desničarskog autoritarizma i tradicionalnih rodnih uloga.

Nadalje, logično je da je seksualna orijentacija osobe povezana s njezinim stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije. Osoba homoseksualne orijentacije član je manjinske grupe po pitanju seksualnosti. Među pripadnicima te grupe

postoje veće sličnosti u stavovima, vrijednostima i osobinama, kao i osjećaj međuzavisnosti sudbine (percepcija da individualna sudbina ovisi o sudbini cijele grupe) što može utjecati na to da pozitivnije procjenjuju članove svoje grupe u odnosu na druge ljude (Brown, 2006). Stoga je za očekivati da će osobe homoseksualne orijentacije imati izraženije pozitivne stavove prema homoseksualcima od osoba koje to nisu. Vrlo malo istraživanja stavova prema osobama homoseksualne orijentacije uključuje i njih same jer se u većini slučajeva oni isključuju iz analiza u svrhu kontrole utjecaja seksualne orijentacije. Jedno od istraživanja koje je uključivalo i osobe homoseksualne orijentacije provedeno na mlađim ljudima između 15 i 24 godine, pokazalo je da ne-heteroseksualci imaju pozitivniju percepciju homoseksualnih osoba od heteroseksualaca (Feng i sur., 2015).

Jedan od najpotvrđivanijih nalaza u području stavova prema osobama homoseksualne orijentacije u općoj populaciji kao i kod adolescenata je taj da će ljudi imati pozitivnije stavove ako su s njima imali kontakt i prethodna iskustva (Herek i Capitanio, 1996; Herek i Glunt, 1993; Huić, Jelić i Kamenov., 2015; Santona i Tognasso, 2017; Tomić i Čepulić, 2013). Socijalni kontakt je vrlo bitan jer omogućuje ljudima da zaista upoznaju osobu i promijene stavove koji su nastali na temelju neznanja i predrasuda. No, postavlja se pitanje koji oblik kontakta s osobama homoseksualne orijentacije je dovoljan za pojavu pozitivnijih stavova prema njima. Pretpostavka Allporta na temelju njegove poznate i višestruko potvrđivane hipoteze kontakta jest da kontakt treba biti redovit, čest i vremenski dug, a ne samo povremen i slučajan (Brown, 2006). Nažalost, možemo pretpostaviti da tako kvalitetan kontakt s osobama homoseksualne orijentacije većinom ostvaruju oni ljudi koji već imaju pozitivne stavove prema njima jer je veza između pozitivnih stavova i socijalnog kontakta s njima dvosmjerna (Herek i Capitanio, 1996). No, postoje istraživanja koja su pokazala da je za pozitivniji stav dovoljan i površan, poznanički kontakt (Herek i McLemore, 2013), kao i posredan kontakt u obliku prijateljstva s osobom heteroseksualne orijentacije koja ima prijatelje homoseksualne orijentacije (Dhont i Van Hiel, 2011; prema Huić, Jelić i Kamenov, 2015).

Stavovi prema osobama homoseksualne orijentacije i individualne vrijednosti srednjoškolaca

Vrijednosti su načela vodilje koja stoje u pozadini stavova te pojedincu omogućuju procjenu onog što je dobro i onog što je loše (Sherrod i Lauckhardt, 2009). Po čemu se stavovi i vrijednosti međusobno razlikuju možda možemo najbolje shvatiti iz rečenice: „Najvažnija razlika između vrijednosti i stavova je ta da su vrijednosti apstraktni i generalizirani vodič ponašanja, koji prelazi granice specifičnih situacija i objekata, dok su stavovi vrlo specifične prosudbe koje se fokusiraju na jedan objekt ili situaciju.“ (Augemberg 2007, str. 8; prema Sherrod i Lauckhardt, 2009). Hitlin i Piliavin (2004; prema Kuntz, Davidov, Schwartz i Schmidt, 2015) vjeruju da se na vrijednosti može gledati kao na pojedina vjerovanja, dok su stavovi evaluativni skupovi više različitih vjerovanja o specifičnom objektu (npr. osobama homoseksualne orijentacije). Iako je veza stavova i vrijednosti dvosmjerna, dosadašnja istraživanja više idu u prilog utjecaju vrijednosti na stavove osoba. Pokazalo se da manipuliranjem važnosti određenih vrijednosti dolazi do promjene u stavovima, no stavovi su imali mali ili nikakav efekt na vrijednosti (Maio, 2010; Schwartz i sur., 2010; sve prema Kuntz i sur., 2015). Ako pogledamo broj istraživanja koje se bave stavovima i broj onih koja se bave vrijednostima, vidjet ćemo da je broj istraživanja o stavovima dosta veći. Razlog tome je vjerojatno u činjenici što su vrijednosti apstraktnije od stavova, pa ih je teže ispitivati. Postoje brojne teorije koje definiraju i određuju vrijednosti te govore o njihovom nastanku, no mi smo se usmjerili na Teoriju univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti Shaloma Schwartza, koja je jedna od vodećih u području te je potvrđena u brojnim istraživanjima u čak više od 60 država (Sagiv i Schwartz, 1995; Schwartz, 1992, 2012). Uz to, omogućuje nam da proučavamo vrijednosti kao integrirane cjeline, njihovu strukturu i dinamičku povezanost, kao i načine funkcioniranja vrijednosnih prioriteta (Ferić, 2002).

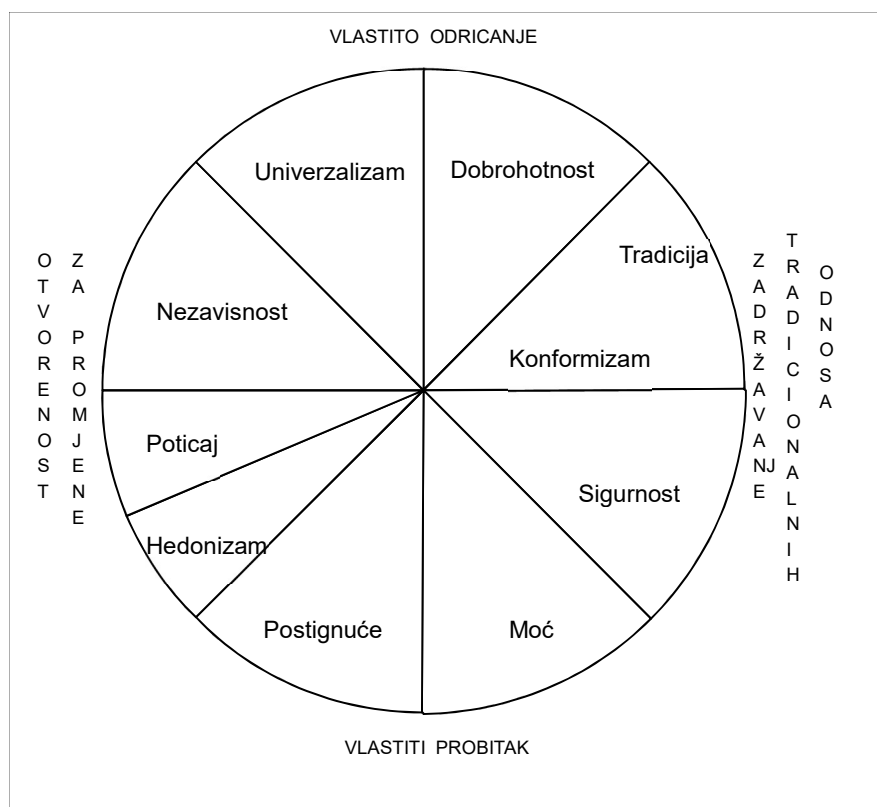
Schwartz (1992) je u svojoj teoriji definirao vrijednosti kao poželjne ciljeve koji imaju različitu važnost te djeluju kao usmjeravajuća načela u čovjekovom životu. On razlikuje vrijednosti prvenstveno prema tipu motivacijskog cilja kojem su usmjerene. Vrijednosti i njihova struktura bi trebale biti univerzalne jer su utemeljene u univerzalnim zahtjevima ljudskog postojanja, a to su biološke potrebe, potrebe za koordiniranom društvenom interakcijom te potrebe za opstankom i funkcioniranjem u grupi, koje postoje

kod svih ljudi i u svim kulturama. Ukupno možemo razlikovati 10 tipova vrijednosti povezanih s različitim motivacijskim ciljevima (Schwartz, 1996):

1. *Konformizam*: Suzdržavanje od akcija, namjera i sklonosti koje bi mogle uznemiriti ili povrijediti druge osobe i narušiti društvena očekivanja i norme.
2. *Tradicija*: Poštovanje, prihvaćanje i održavanje običaja i ideja tradicionalne kulture ili religije kojoj pojedinac pripada.
3. *Dobrohotnost*: Očuvanje i unapređivanje dobrobiti ljudi s kojima je pojedinac u čestom osobnom kontaktu.
4. *Univerzalizam*: Razumijevanje, poštivanje, prihvaćanje i zaštita dobrobiti svih ljudi i prirode.
5. *Nezavisnost*: Sloboda misli i djela, kreativnost te istraživanje novog.
6. *Poticaj*: Uzbuđenje, novost i izazov u životu.
7. *Hedonizam*: Ugoda ili zadovoljenje vlastitih tjelesnih želja.
8. *Moć*: Društveni status i prestiž, kontrola i dominacija nad pojedincima i materijalnim dobrima.
9. *Postignuće*: Ostvarivanje osobnog uspjeha iskazivanjem kompetencije u skladu s društvenim standardima.
10. *Sigurnost*: Sklad, stabilnost i sigurnost unutar društva, međuljudskih odnosa ili samog pojedinca.

Nadalje, prema Schwartzu (1992, 2012) struktura vrijednosti postoji na 3 razine. Osim 10 motivacijskih tipova vrijednosti, postoji i veći broj specifičnih vrijednosti na nižoj razini te 4 tipa vrijednosti više razine. Ta 4 tipa vrijednosti više razine nastaju na temelju podjele 10 tipova vrijednosti koji su organizirani u dvodimenzionalnom prostoru u kojem jednu dimenziju čini vlastito odricanje nasuprot vlastitom probitku, a drugu otvorenost za promjene nasuprot konzervativizmu - (1) *Vlastito odricanje* (univerzalizam + dobrohotnost) se odnosi na prihvaćanje drugih kao jednakih te brigu za njihovu dobrobit; (2) *Vlastiti probitak* (postignuće + moć) je određen kao postizanje dominacije nad drugima i osobnog dobitka.; (3) *Otvorenost za promjene* (nezavisnost + poticaj) znači sklonost prema promjenama te slobodu misli i djelovanja.; (4) *Zadržavanje tradicionalnih odnosa ili konzervativizam* (sigurnost + konformizam i tradicija) odražava poslušnost i ograničavanje vlastitih postupaka s ciljem održavanja postojećeg stanja.

Schwartz (1996, 2012) pretpostavlja postojanje dinamičkih odnosa između 10 osnovnih motivacijskih tipova vrijednosti jer ponašanja usmjerena prema određenom tipu vrijednosti imaju psihološke, praktične i društvene posljedice, koje mogu biti kompatibilne ili pak u konfliktu s ponašanjima usmjerenima prema nekom drugom tipu vrijednosti. Takav odnos konflikata i kompatibilnosti među vrijednosnim prioritetima stvara strukturu vrijednosnog sustava prikazanu na *Slici 1*. Komplementarni tipovi vrijednosti nalaze se jedni do drugih, dok se konfliktni tipovi nalaze jedan nasuprot drugom. Kompatibilnost između susjednih motivacijskih tipova vrijednosti prikazanih na kružnom dijagramu posljedica je toga što susjedni motivacijski tipovi imaju zajedničku motivacijsku orijentaciju (Schwartz, 1996; Zanna i Rohan 1996; prema Hrnjak, 2008). Moć i postignuće odražavaju društvenu superiornost i društveni ugled. Postignuće i hedonizam naglašavaju brigu za samoga sebe. Hedonizam i poticaj zajedno se odnose se na želju za emocionalno ugodnim uzbuđenjem. Poticaj i nezavisnost uključuju intrinzičnu motivaciju za novim znanjima i promjenama. Nezavisnost i univerzalizam održavaju pouzdanje u vlastite prosudbe i prihvaćanje postojanja raznolikosti. Univerzalizam i dobrohotnost zajedno uključuju brigu za dobrobit drugih i nadilaženje sebičnih interesa. Dobrohotnost i tradicija/konformizam odražavaju odanost vlastitoj grupi i njezinim članovima. Tradicija/konformizam i sigurnost zajedno se odnose na zadržavanje poretka i skladnosti društvenih odnosa (Schwartz, 1996, 2012).

Slika 1 . Struktura vrijednosnog sustava (Schwartz, 1996)

I u Hrvatskoj je provedeno nekoliko istraživanja koja su potvrdila neke od osnovnih pretpostavki Teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti (Ferić, 2002, 2005; Hrnjak, 2008; Švigir, 2016). No postoji tek mali broj istraživanja koja se bave odnosom između motivacijskih tipova vrijednosti i stavova prema osobama homoseksualne orijentacije, dok takva na hrvatskom uzorku uopće nismo pronašli. Rijetka provedena istraživanja većinom su se bavila vezom između stavova prema osobama homoseksualne orijentacije i navedena 4 tipa vrijednosti na višoj razini. Rezultati ovih istraživanja pokazuju da su osobe koje imaju izražene vrijednosti vlastitog odricanja (univerzalizam+dobrohotnost) i nezavisnosti spremnije na osobnu borbu za ljudska prava općenito, dok oni konzervativniji (tradicija+konformizam+sigurnost) smatraju da takve odluke treba prepustiti vladinim institucijama (Spini i Doise, 1998). Nadalje, konzervativne vrijednosti povezane su s većim neodobravanjem homoseksualizma (Kuntz i sur., 2015), stereotipiziranom mentalnom reprezentacijom osoba homoseksualne orijentacije (Licciardello, Castiglione i Rampullo, 2011), općenito negativnim stavovima prema njima te su u negativnoj korelaciji s procijenjenom osobnom

važnosti internacionalne jednakosti i harmonije (Heaven i Oxman, 1998), što ukazuje na njihovu suprotnost univerzalizmu. Vrijednosti vlastitog odricanja povezane su s prosocijalnim stavovima i težnji pravednosti za sve (Boer i Fisher, 2013), pozitivnijim stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije i manjom socijalnom distancom od njih pa čak i od osoba istog spola (Licciardello, Castiglione i Rampullo, 2011). No postoji vrlo malo istraživanja spomenutih povezanosti na razini 10 osnovnih motivacijskih tipova kojima smo se mi odlučili posvetiti. To može biti zabrinjavajuće jer je upravo na navedenoj razini pronađeno i potvrđeno najviše glavnih značajki Teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti (Ferić, 2002, 2005; Hrnjak, 2008; Schwartz, 1992, 1996, 2012). Dosadašnji rezultati na razini osnovnih motivacijskih tipova pokazuju postojanje povezanosti univerzalizma s većim odobravanjem homoseksualnosti (Kuntz i sur., 2015), kao i s većom težnjom za kontaktom s članovima drugih grupa (Sagiv i Schwartz, 1995). Samostalno, dobrohotnost u većinu istraživanja nije uključivana ili nije bila značajno povezana sa stavovima o osobama homoseksualne orijentacije jer se odnosi na dobrobit vrlo bliskih ljudi, a malen broj ljudi ima blisku osobu koja je otvoreni homoseksualne orijentacije (Kuntz i sur., 2015). Od tipova vrijednosti koji čine konzervativizam možemo pretpostaviti da je tradicija najodgovornija za povezanost s negativnim stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije. Negativna veza pronađena je između stavova prema osobama homoseksualne orijentacije i nekih aspekata tradicije poput tradicionalne obiteljske ideologije (Herek, 1988) te tradicionalnog pogleda na rodne uloge (Goodman i Moradi, 2008). Za razliku od tradicije koja se odnosi na širu ideologiju koja je vremenski stabilna, konformizam uključuje slaganje s normama koje su percipirane trenutno važećima i to samo pod utjecajem ljudi koji nas okružuju (Schwartz, 2012), a sigurnost će biti važna samo u slučaju da ljudi percipiraju ugroženost sklada društvenih odnosa (Schwartz, 1992). Te činjenice otežavaju pretpostavljanje veze konformizma i sigurnosti sa stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije. Za razliku od 5 dosad spomenutih vrijednosti koje se odnose na kolektivne interese te su važne za druge ljude, moć, postignuće, hedonizam, poticaj i nezavisnost odnose se samo na individualne interese (Schwartz, 1992). Stoga je teško pretpostaviti hoće li biti i u kakvoj povezanosti sa stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije. Manje istraživanja se bavi ovim tipovima vrijednosti u sklopu stavova prema osobama homoseksualne orijentacije, a ona provedena dala su

nekonzistentne rezultate. Licciardello, Castiglione i Rampullo (2011) nisu dobili povezanost između vlastitog probitka koji se odnosi na moć i postignuće sa stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije, dok su Kuntz i sur. (2015) dobili rezultate koji ukazuju na povezanost moći s neodobravanjem homoseksualizma. Za nezavisnost i poticaj koji djeluju kao otvorenost za promjene u nekim je istraživanjima pronađena povezanost s pozitivnim stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije, no to vrijedi samo ako u toj državi nema zakona koji legitimiziraju homoseksualnost, u protivnom je njihov učinak minimalan (Kuntz i sur. 2015). U Hrvatskoj prava homoseksualnih i heteroseksualnih parova nisu izjednačena, no izglasavanjem Zakona o životnom partnerstvu osoba istog spola (NN 92/2014) legitimizirana je istospolna zajednica, što može imati efekt na navedenu vezu između vrijednosti i stavova.

Potaknuti svime što smo naveli u uvodu, proveli smo istraživanje stavova srednjoškolaca o osobama homoseksualne orijentacije. Odlučili smo se za uzorak srednjoškolaca jer su oni trenutno u razdoblju adolescencije koju, između ostalog, karakterizira traženje vlastitog identiteta te propitivanje i formiranje stavova (Berk, 2008). Također, oni predstavljaju budućnost hrvatskog društva i mogu biti osnova koraka Hrvatske prema većoj toleranciji i poštivanju prava gejeva i lezbijki.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA , PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj istraživanja bio je ispitati neke odrednice stavova srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije. Željeli smo provjeriti postoji li interakcije roda srednjoškolaca i roda osobe homoseksualne orijentacije koja se odražava na njihovim stavovima te jesu li karakteristike srednjoškolaca poput roda, važnosti vjere, vlastite seksualne orijentacije i socijalnog kontakta prediktori njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Također, zanimalo nas je koji su od 10 motivacijskih tipova vrijednosti značajni prediktori njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije.

Na temelju ovog cilja postavili smo sljedeće probleme i hipoteze:

1. Postoji li razlika između srednjoškolaca i srednjoškolki u stavovima prema gej muškarcima i lezbijkama?

Hipoteza 1: Pretpostavljamo da će srednjoškolci na mjeri stavova iskazati negativniji stav prema osobama homoseksualne orijentacije od srednjoškolki.

Hipoteza 2: Srednjoškolci će na mjeri stavova iskazati negativniji stav prema gej muškarcima, nego prema lezbijkama, dok se takva razlika u stavovima kod srednjoškolki neće pokazati značajnom.

2. Koja je uloga karakteristika srednjoškolaca poput njihovog roda, važnosti vjere, vlastite seksualne orijentacije i socijalnog kontakta s osobama homoseksualne orijentacije te motivacijskih tipova vrijednosti u predviđanju njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije?

Hipoteza 3: Pretpostavljamo da će sudionici koji su na kontinuumu vlastite seksualnosti bliži homoseksualnosti imati pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije.

Hipoteza 4: Pretpostavljamo da će sudionici koji su s osobama homoseksualne orijentacije ostvarili veći socijalni kontakt imati pozitivnije stavove prema njima.

Hipoteza 5: Pretpostavljamo da će sudionici kojima je vjera važnija u životu imati negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije

Hipoteza 6: Pretpostavljamo da će povrh općih karakteristika srednjoškolaca, tradicija i univerzalizam biti najsnažniji prediktori njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Što srednjoškolci procjenjuju univerzalizam kao važniju vrijednost u životu, iskazat će pozitivnije stavove prema njima. S druge strane, što srednjoškolci procjenjuju tradiciju kao važniju vrijednost, iskazat će negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije.

3. METODOLOGIJA

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo 312 učenika srednje škole, u dobnom rasponu između 14 i 20 godina s prosjekom od $M=16.8$ godina i raspršenjem $SD=1.03$. Srednjoškolke su činile 75% uzorka, uz 24.3% srednjoškolaca. Najviše sudionika

(47.4%), pohađa drugi razred srednje škole slijede četvrti s 27.3% i treći s 16.3%. Prvi razred pohađa samo 8% sudionika, a 2 učenika idu u 5. razred petogodišnje strukovne škole. Sudjelovali su učenici gimnazija (76.6%), strukovnih škola (16.3%), umjetničkih škola (2.6%) te učenici koji paralelno pohađaju dvije vrste srednje škole (4.5%). Više od polovice sudionika (57.7%) živi u vrlo velikom gradu (s više od 100 000 stanovnika).

Instrumenti

Stavove srednjoškolaca ispitali smo Ljestvicom stavova prema osobama homoseksualne orijentacije (engl. *Attitudes toward Lesbians and Gay Men Scale*, ATLG, Herek i McLemore, 2011). ATLG je upitnik u kojem osoba daje samoprocjenu vlastitih stavova. Predstavlja spoj dviju zasebnih formi koje imaju identična pitanja, ali različit objekt prema kojem se iskazuje stav. ATL (*Attitudes toward lesbians*) je forma za ispitivanje stavova prema lezbijkama, a ATG (*Attitudes toward Gay Men*) ispituje stavove prema gej muškarcima. Koristili smo kraću verziju ATLG ljestvice, koja ima ukupno 10 čestica (5 po pojedinoj formi) za razliku od 20 čestica u originalu. Kraće i dulje verzije ATG i ATL podljestvica imaju međusobno vrlo visoku korelaciju ($r > .95$), pa možemo reći da ih je opravdano koristiti kao zamjenu u istraživanjima (Herek i McLemore, 2011). Tijekom rješavanja upitnika sudionici određuju na ljestvici od 1 do 5 svoj stupanj slaganja s navedenom tvrdnjom, pri čemu 1 znači potpuno neslaganje, a 5 potpuno slaganje s tvrdnjom (npr. *Seksualni odnos između dva muškarca je jednostavno pogrešan*). Rezultat na svakoj od podljestvica dobiven je jednostavnim zbrojem bodova na pojedinim česticama. Ukupan rezultat na ATLG ljestvici izražen je kao prosjek rezultata dobivenih na 2 podljestvice. Povezanost između dviju podljestvica je vrlo visoka ($r = .918, p < .01$) te pokazuju iste obrasce korelacija s prediktorskim varijablama. Iz tog razloga formirali smo mjeru ukupnih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije zbrojem rezultata na obje podljestvice, koja u ovom istraživanju ima visoku pouzdanost ($\alpha = .942$). Pouzdanosti pojedinih podljestvica također su visoke ($\alpha = .893_{ATG}; \alpha = .876_{ATL}$).

Za ispitivanje 10 osnovnih tipova vrijednosti srednjoškolaca korišten je Upitnik vrijednosti od 20 čestica (engl. *Twenty Item Value Inventory*, TwIVI), skraćena verzija Schwartzovog Upitnika portretnih vrijednosti (PVQ) (Sandy, Gosling, Schwartz i Koelkebeck, 2016). Pomoću njega možemo ispitati 10 osnovnih motivacijskih tipova vrijednosti: konformizam, tradicionalnost, univerzalizam, dobrohotnost, nezavisnost,

poticaj, hedonizam, postignuće, moć i sigurnost. Za svaki od 10 tipova vrijednosti postoje po 2 čestice čiji jednostavan zbroj daje ukupni rezultat osobe na pojedinom motivacijskom tipu. Upitnik se sastoji od 20 kratkih verbalnih opisa (portreta) osoba u kojima su opisane njihove vrijednosti. Zadatak sudionika je da na ljestvici od 1 („Uopće nije poput mene“) do 6 („Izrazito je poput mene“) odredi koliko mu je opisana osoba slična ili različita (npr. *Osoba misli da je stvari najbolje raditi na tradicionalan način. Važno joj je održavati običaje koje je naučila*). Čak i sam Shalom Schwartz preporučuje koristiti TwIVI upitnik kao zamjenu za PVQ u slučaju potrebe za kraćim upitnicima jer TwIVI pokazuje sličnu prosječnu pouzdanost po vrijednosnim tipovima ($M(\alpha) = .71$) kao i PVQ ($M(\alpha) = .76$), te ima vrlo slične obrasce povezanosti s mnogim vanjskim korelatima (Sandy i sur., 2016).

Važnost vjere ispitali smo pomoću globalne mjere tvrdnjom „*Označi koliko ti je vjera važna u životu.*“ Sudionici su odredili važnost na ljestvici od 7 stupnjeva, pri čemu su točke na ekstremima imale opise „uopće mi nije važna“ i „izrazito mi je važna“.

Socijalni kontakt smo ispitali s 5 zasebnih tvrdnji na koje su sudionici odgovorili s „točno“ ili „netočno“. Svaka sljedeća tvrdnja odnosila se na kontakt s osobama koje su sudioniku bliskije. Iz tog razloga ukupni rezultat sudionika nije bio jednostavan zbroj odgovora „točno“, nego smo ih ponderirali s obzirom na bliskost. Ponuđene mogućnosti bile su: (a) Nikad nisam imao/la nikakav kontakt s osobom homoseksualne orijentacije. (ponder 0); (b) Imam poznanika/poznanicu (osoba s kojom si dva ili više puta razgovarao/la u posljednjih 6 mjeseci) koji/koja je homoseksualne orijentacije (ponder 1); (c) Imam prijatelja/prijateljicu (družimo se i možemo računati jedan na drugog) koji/koja je homoseksualne orijentacije (ponder 2); (d) Član/članica moje šire obitelji je homoseksualne orijentacije (ponder 3); (e) Član/članica moje uže obitelji je homoseksualne orijentacije (ponder 4). Prema tome, ukupni rezultat koji su sudionici mogli ostvariti bio je u rasponu od 0 do 10.

Ispitali smo i opće podatke o sudionicima poput njihovog spola, dobi, seksualne orijentacije, socioekonomskog statusa, veličine mjesta u kojem žive, vrste srednje škole koje pohađaju i obrazovanja roditelja. Seksualnu orijentaciju ispitali smo kao stupanj isključive privlačnosti prema ženama, preko oba spola do isključive privlačnosti prema muškarcima. Sudionici su se mogli odlučiti i da ih ne privlače niti žene niti muškarci, kao

i za to da nisu sigurni. Rezultati na ovoj tvrdnji rekodirani su vodeći računa o rodu sudionika kako bismo dobili informaciju o njihovoj seksualnoj orijentaciji. Nova varijabla imala je raspon od 1 do 5 gdje je 1 označavalo potpunu heteroseksualnost, a 5 potpunu homoseksualnost, pri čemu nismo uzeli u obzir odgovore nisam siguran i ne privlače me niti muškarci niti žene.

Postupak

Istraživanje je provedeno putem on-line upitnika kojim su podaci prikupljeni tri tjedna. Za pronalazak što više sudionika srednjoškolske dobi korištena je metoda snježne grude. Potencijalni sudionici kontaktirani su preko e-mailova, poruka i društvenih mreža te su zamoljeni da upitnik proslijede vršnjacima. Svi sudionici rješavali su jednak upitnik koji je sadržavao sve navedene ljestvice, uz rotaciju po slučaju poretka formi Ljestvice stavova prema osobama homoseksualne orijentacije (ATLG). Prije početka rješavanja sudionicima je prikazana detaljna opća uputa s objašnjenjem istraživanja. Kako bi mogli pristupiti upitniku, sudionici su morali potvrditi da imaju najmanje 14 godina te da su obavijestili roditelje o sudjelovanju u istraživanju. Sudjelovanje je bilo dobrovoljno i u potpunosti anonimno. Svaki od mjernih instrumenata koji čine upitnik imao je dodatnu uputu za rješavanje te prikazanu ljestvicu s definiranim značenjem odgovora. Za rješavanje upitnika bilo je potrebno oko 20 minuta, a nakon završetka je sudionicima ponuđen edukativni materijal o mitovima povezanim s homoseksualnom orijentacijom uz točne znanstvene informacije koje objašnjavaju i pobijaju navedene mitove.

4. REZULTATI

Prije odgovaranja na postavljene probleme provjerili smo normalitet distribucija korištenih ljestvica. Kolmogorov-Smirnovljev test je pokazao da dobivene distribucije rezultata na korištenim ljestvicama odstupaju od normalne distribucije. Kao dodatne kriterije procjene odstupanja rezultata od normalne distribucije koristili smo koeficijente asimetričnosti (engl. skewness) i spljoštenosti (engl. kurtosis). Prema njihovim vrijednostima zaključili smo da je na našim ljestvicama ipak opravdano koristiti parametrijske testove jer Kline (2005) navodi da se o ekstremnim odstupanjima od normalne distribucije radi tek kada je koeficijent asimetričnosti veći od 3, a koeficijent

spljoštenosti veći od 10, što kod nas nije bio slučaj. Rezultati Kolmogorov-Smirnovljevog testa za korištene ljestvice prikazani su u *Tablici 1*, koja se nalazi u Prilogu A.

Prvim problemom željeli smo ispitati odnos roda sudionika i njihovih stavova prema gej muškarcima i lezbijkama. Rezultati na podljestvicama Ljestvice stavova o lezbijkama i gej muškarcima bili su u rasponu od 5 do 25 (što predstavlja i teorijski raspon) pri čemu viši rezultat znači pozitivniji stav prema osobama homoseksualne orijentacije. Na temelju aritmetičkih sredina u *Tablici 2*, vidimo da su srednjoškolci (muškarci i žene zajedno) općenito iskazali blago pozitivne stavove prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na teorijski prosjek ljestvice ($M=15$). Isto vrijedi i kada zasebno gledamo stavove prema gej muškarcima i lezbijkama.

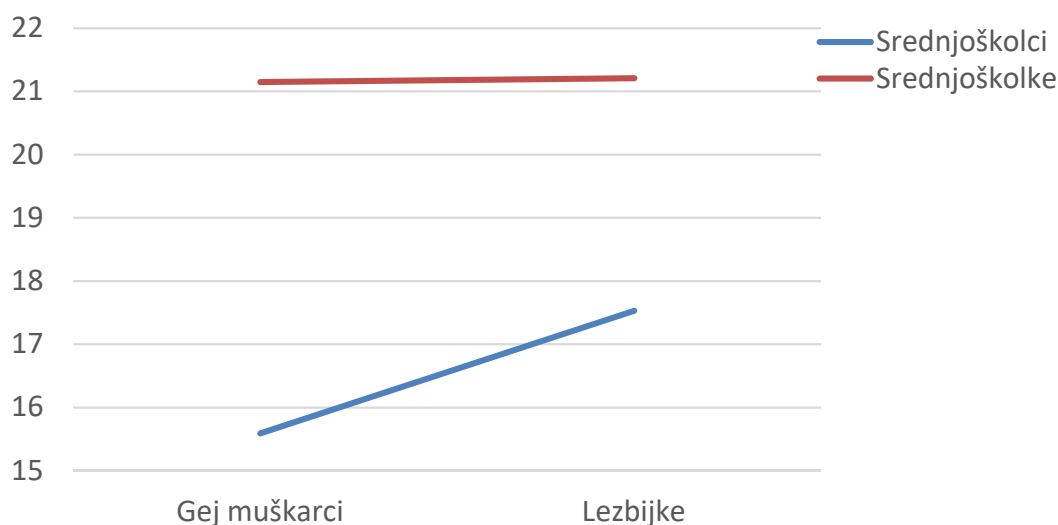
Tablica 2

Deskriptivna statistika za ljestvice stavova prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na rod ispitanika i rod osobe homoseksualne orijentacije, $N=312$

	Srednjoškolci		Srednjoškolke		Ukupno	
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
Gej muškarci	15.59	6.968	21.15	4.939	19.79	6.004
Lezbijke	17.53	6.282	21.21	4.877	20.31	5.483
Ukupno	16.56	6.349	21.18	4.862	20.05	5.626

Legenda: M - aritmetička sredina, *SD* - standardna devijacija

Da bismo provjerili postoji li značajna razlika između djevojaka i mladića u njihovom stavu prema gejevima i lezbijkama, kao i postojanje interakcije između roda srednjoškolaca i roda osobe homoseksualne orijentacije o kojoj iznose stav, koristili smo statističku metodu složene analize varijance (ANOVA). Glavni efekt roda sudionika pokazao se značajnim: srednjoškolci imaju negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije od srednjoškolki ($F(1)=44.408$, $p<.001$). Glavni efekt roda osobe homoseksualne orijentacije također je statistički značajan ($F(1)=44.408$, $p<.001$): osobe srednjoškolske dobi imaju negativnije stavove prema gej muškarcima nego prema lezbijkama. Interakcija između roda sudionika i roda homoseksualne osobe također se pokazala značajnom ($F(1)= 45.662$, $p<.001$). Na slici 2 možemo vidjeti da srednjoškolci gej muškarce procjenjuju negativnije od lezbijki ($t(76)=-4.418$, $p<.001$), dok kod srednjoškolki takva razlika u stavovima nije pronađena ($t(76)=-0.634$, $p>.05$).

Slika 2. Stupanj pozitivnosti stava prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na rod ispitanika i rod osobe homoseksualne orijentacije.

Da bismo odgovorili na drugi problem, ispitali smo ulogu karakteristika srednjoškolaca poput njihovog roda, važnosti vjere, vlastite seksualne orijentacije i socijalnog kontakta s osobama homoseksualne orijentacije te motivacijskih tipova vrijednosti u predviđanju njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Kao mjeru stavova srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije, koristili smo ukupan rezultat na ATLG ljestvici izražen kao prosjek rezultata dobivenih na 2 podljestvice (za gej muškarce i za lezbijke). Na to smo se odlučili jer smo dobili vrlo visoku razinu povezanosti između dviju podljestvica ($r = .918, p < .01$), uz izrazito slične sklopove povezanosti s ostalim varijablama korištenima u ovom istraživanju. Na isti način, rezultat je formiran i u nekim istraživanjima koja su se bavila sličnim problemima (npr. Huić, Jelić i Kamenov, 2015). U *Tablici 3* nalaze se deskriptivni podaci o osnovnim varijablama, iz kojih vidimo da srednjoškolcima u ovom uzorku vjera nije posebno važna u životu te da su ostvarili tek površan kontakt s osobama homoseksualne orijentacije. Od motivacijskih tipova vrijednosti univerzalizam je najvažnija vrijednost za naše sudionike, dok je važnost tradicije najmanje izražena. Što se tiče seksualnosti, 63.8% sudionika izjasnilo se da ih privlače samo osobe suprotnog spola, njih 1.9% privlače samo osobe istog spola kao njihovog, dok ih 9.6% privlače oba spola. 16.7% sudionika uglavnom privlače osobe suprotnog spola, a njih 1.9% uglavnom privlače osobe istog spola.

Sudionike koji nisu sigurni tko ih privlači (3.8%) i one koje ne privlače ni muškarci ni žene (1.9%) isključili smo iz analiza povezanih sa seksualnom orijentacijom.

Tablica 3

Deskriptivna statistika prediktorskih i kriterijske varijable, $N=312$

	<i>M</i>	<i>SD</i>	Min	Max
Važnost vjere	2.95	2.536	0	7
Socijalni kontakt	1.49	1.221	0	9
Univerzalizam	10.61	1.605	4	12
Nezavisnost	10.04	1.900	3	12
Dobrohotnost	9.87	1.759	3	12
Hedonizam	9.27	2.256	2	12
Poticaaj	9.09	2.194	3	12
Postignuće	8.99	2.274	2	12
Konformizam	8.19	2.165	2	12
Sigurnost	7.38	2.357	2	12
Moć	6.38	2.746	2	12
Tradicija	4.83	2.165	2	12
ATLG	20.05	5.626	5	25

Prije provođenja regresijske analize, kako bismo provjerili koje od ispitanih varijabli značajno predviđaju stav srednjoškolaca, ispitali smo korelacijske obrasce između prediktorskih i kriterijskih varijabli (vidi *Tablicu 4* u Prilogu B). Važnost vjere je jedina varijabla općih karakteristika koja je pokazala negativnu korelaciju sa stavovima što znači da srednjoškolci kojima je vjera važnija u životu imaju negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. Najvišu pozitivnu korelaciju s kriterijem ima socijalni kontakt ($r=.374$ $p<.001$), a slijede vlastita seksualna orijentacija ($r=.364$ $p<.001$) i naposljetku rod ($r=.355$ $p<.001$). Četiri motivacijska tipa vrijednosti pokazuju značajnu korelaciju sa stavovima prema srednjoškolcima. Tradicija ima najveću i negativnu korelaciju sa stavovima ($r=-.527$, $p<.001$), a negativno korelira i konformizam ($r=-.222$, $p<.001$). Pozitivnu korelaciju sa stavovima ostvarili su univerzalizam ($r=.293$, $p<.001$) i nezavisnost ($r=.201$, $p<.001$). To znači da srednjoškolci koji procjenjuju važnost tradicije i konformizma visokom imaju negativnije stavove, a oni koji se procjenjuju važnost

univerzalizma i nezavisnosti visokom imaju pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije.

Nakon provjere korelacija, da bismo odredili koje su od navedenih varijabli značajni prediktori stavova srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije, proveli smo hijerarhijsku regresijsku analizu u 2 koraka. U prvom koraku smo unijeli opće karakteristike srednjoškolaca, a u drugom koraku njihove rezultate na ljestvici 10 motivacijskih tipova vrijednosti, da bismo ispitali jesu li vrijednosti značajni prediktori stavova povrh općih karakteristika srednjoškolaca. Model koji se temelji na navedenim prediktorima i kojim predviđamo stavove srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije prikazan je u *Tablici 5*. Model je u prvom koraku statistički značajan. Kao najbolji pojedinačni prediktori u prvom koraku pokazali su se važnost vjere i rod. Značajni prediktori bili su i seksualna orijentacija te socijalni kontakt. Na temelju ova 4 prediktora koji predstavljaju opće karakteristike srednjoškolaca ukupno smo objasnili 41% varijance stavova srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije.

Tablica 5
Rezultati regresijske analize, $N=312$.

	1. korak	2. korak
	Standardizirani regresijski koeficijent (β)	
Rod	.32**	.26**
Važnost vjere	-.33**	-.18**
Seksualna orijentacija	.23**	.15**
Socijalni kontakt	.19**	.16**
Konformizam		-.01
Tradicija		-.26**
Dobrohotnost		.01
Univerzalizam		.16**
Nezavisnost		.09
Poticaj		-.07
Hedonizam		.01
Postignuće		-.15**
Moć		.10*
Sigurnost		-.02

R^2	.41	.50
F	46.17**	18.21**
ΔR^2	.41	.09
$F_{\Delta R^2}$	46.17**	4.57**

Napomena. R^2 - ukupan doprinos prediktora objašnjenju varijanci; F - vrijednost F - omjera; ΔR^2 - promjena u postotku objašnjene varijance kriterija; $F_{\Delta R^2}$ - vrijednost F - omjera za statističku značajnost promjene nakon uvođenja novog bloka prediktora;

* $p < .05$; ** $p < .01$

Nakon dodavanja deset motivacijskih tipova kao novih prediktora model ostaje značajan. Sada smo pomoću svih prediktora objasnili ukupno 50% varijance kriterija stavova srednjoškolaca prema homoseksualnim osobama. Ova promjena donosi novih 9% objašnjene varijance u odnosu na prošli model i statistički je značajna. Sve opće karakteristike iz prvog modela (rod, važnost vjere, seksualna orijentacija, socijalni kontakt) ostale su značajni prediktori stavova srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije i u drugom modelu. Najjačim prediktorom od svih vrijednosti pokazala se tradicija. Srednjoškolci koji ma je tradicija važnija u životu imaju negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. To isto vrijedi i za postignuće koje je također značajan prediktor ovih stavova. S druge strane, univerzalizam i moć su se isto tako pokazali značajnim prediktorima, ali srednjoškolci kojima su te vrijednosti važnije u životu imaju pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije.

5. RASPRAVA

U ovom istraživanju bavili smo se stavovima srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije te povezanosti tih stavova s općim karakteristikama i motivacijskim tipovima vrijednosti srednjoškolaca. Naglasak smo stavili na rodne razlike, kako bismo dodatno ispitali odnos roda osobe koja iskazuje stav i roda osobe homoseksualne orijentacije o kojoj se iskazuje stav jer se dosad dobiveni podaci na hrvatskim uzorcima ne podudaraju u potpunosti. Nadalje, zanimalo nas je jesu li rod, važnost vjere, seksualna orijentacija i socijalni kontakt prediktivni za stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. Također, željeli smo ispitati koji od 10

motivacijskih tipova vrijednosti srednjoškolaca predviđaju njihove stavove prema osobama homoseksualne orijentacije povrh njihovih općih karakteristika.

Dobiveni rezultati upućuju na blago pozitivne stavove srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije s obzirom na teorijski srednji rezultat. Ovakvi rezultati nisu u skladu s nekim istraživanjima opisanima u uvodu koja ukazuju na postojanje negativnijih stavova. Postoji više razloga koji su mogli tome pridonijeti. Prvo, 75% uzorka u našem istraživanju predstavljaju djevojke. U mnogim istraživanjima, kao i u našem, se pokazalo da žene imaju pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije od muškaraca. Slično je dobiveno i u istraživanju Parmač (2005) u kojem su također većinu uzorka predstavljale žene, a rezultati su ukazivali na blago pozitivne stavove studenata prema osobama homoseksualne orijentacije. Zatim, istraživanja su pokazala da postoji povezanost između dobi i stavova prema osobama homoseksualne orijentacije na uzorku opće populacije. Možemo uočiti jasan trend povećanja predrasuda s povećanjem dobi osobe koja iznosi stav (Avery i sur. 2007; prema Huić, Jelić i Kamenov, 2015), što je potvrđeno u čak 29 istraživanih država (Kelley, 2001). Posljedično, to što smo kontrolirali utjecaj dobi odabirom srednjoškolskog uzorka koji se nalazi na „mlađem“ ekstremu, ako gledamo cijelu populaciju Hrvata, moglo je doprinijeti dobivanju pozitivnijih stavova prema homoseksualnim osobama. Nadalje, kada proučavamo stavove mjerama samoprocjene, rezultati su često i pod utjecajem davanja socijalno poželjnih odgovora sudionika, što u našem slučaju znači predstavljanje sebe kao tolerantne osobe bez predrasuda prema osobama homoseksualne orijentacije.

U sklopu prvog problema proučili smo povezanost roda srednjoškolaca i stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Dobiveni rezultati upućuju na to da srednjoškolci općenito imaju negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije od srednjoškolki, čime smo potvrdili prvu hipotezu. Srednjoškolci su pokazali negativnije stavove i prema gej muškarcima, kao i prema lezbijkama. Ovo je u skladu s pretpostavkama temeljenima na brojnim istraživanjima objedinjenima u opsežnoj meta-analizi Kite i Whitleya (1996), koji govore da odrasli muškarci imaju izraženije predrasude prema osobama homoseksualne orijentacije. Iste rezultate dobili su Santana i Tognasso (2017) na uzorku talijanskih adolescenata u koje su većinom spadali srednjoškolci, kao i Parmač (2005) na uzorku hrvatskih studenata. Potvrdili smo i hipotezu da će srednjoškolci imati negativnije stavove prema gejevima nego prema

lezbijkama, dok kod srednjoškolki ta razlika neće postojati. Baš kao u istraživanjima Parmač (2005) i Longin (2014) na hrvatskim studentima, muški sudionici su gejeve procjenjivali negativnije od lezbijki, dok kod sudionica te razlike nije bilo. Time smo dosadašnja zapažanja ponovili i na uzorku hrvatskih srednjoškolaca. Jedno od objašnjenja ovakve razlike u stavovima prema gejevima i lezbijkama jest da su heteroseksualni muškarci više zabrinuti za konformiranje s propisanim rodnim ulogama (Berk, 2008). Drugo objašnjenje ponudili su Louderback i Whitley (1997), a temelji se na nalazima da seksualni kontakt između dviju žena za muškarce ima erotsku vrijednost, što izaziva veće prihvaćanje takvih odnosa, dok su im iste seksualne radnje između dva muškarca odbojne.

Nadalje, analizirali smo povezanost općih karakteristika srednjoškolaca (roda, važnosti vjere, seksualne orijentacije te socijalnog kontakta s njihovim stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije. S obzirom na ranije raspravljene rodne razlike, ne čudi da je rod statistički značajan prediktor stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Možemo zaključiti da srednjoškolci imaju negativnije stavove prema njima od srednjoškolki.

Pretpostavili smo da će i važnost vjere u životu osobe biti značajno povezana s njezinim stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije, što smo i potvrdili. Srednjoškolci kojima je vjera važnija u životu ujedno su imali i negativnije stavove o osobama homoseksualne orijentacije. Ovi rezultati u skladu su s brojnim istraživanjima na drugim populacijama, kako u inozemstvu (Herek, 1994; Roggemans i sur. 2015), tako i u Hrvatskoj (Huić i sur., 2014; Longin 2014; Parmač, 2005; Tomić i Čepulić, 2013). Ovakav odnos između stavova prema osobama homoseksualne orijentacije i važnosti vjere nas ne čudi jer mnogi vjerski vođe propagiraju mišljenje da je homoseksualnost bolest te da homoseksualne osobe u ljubavnim vezama žive u grijehu. Yip (2005) navodi da od protivnika homoseksualne orijentacije često možemo čuti sintagme poput "Biblija kaže ne" ili "Kur'an to brani" čime na temelju vrhovnog autoriteta "božje riječi" grade negativno mišljenje vjernika o homoseksualizmu, iako se za takve tvrdnje da svete knjige zabranjuju homoseksualnost ni približno ne može reći da su u potpunosti točne. Naravno, možemo pretpostaviti da što je osobi vjera važnija, to su veći izgledi da će se spomenuti utjecaji odraziti na njezinim stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije koji će postati negativniji.

Seksualna orijentacija srednjoškolaca se također pokazala značajnim prediktorom njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije, što je u skladu s pretpostavkama. Srednjoškolci koji nisu potpuno heteroseksualne orijentacije imaju pozitivnije stavove o homoseksualnim osobama od heteroseksualnih. Ovakvi rezultati nimalo ne čude jer su oni sami članovi navedene manjinske skupine, a poznato je da članove svoje grupe procjenjujemo pozitivnije od drugih ljudi prvenstveno jer ih percipiramo sličnijima sebi (Brown, 2006). Osobe koje same nisu heteroseksualci između ostalog većinom imaju veće znanje o različitim seksualnostima kao što je biseksualizam ili homoseksualizam, lakše ih prihvaćaju i dublje razumiju probleme s kojima se homoseksualne osobe susreću jer su ih često osjetili i na „vlastitoj koži“.

Na temelju Allportove hipoteze kontakta, kao i prošlih istraživanja, pretpostavili smo da će i socijalni kontakt s osobama homoseksualne orijentacije biti važna odrednica stavova srednjoškolaca prema njima. Pretpostavku smo potvrdili: srednjoškolci su u ovom istraživanju imali pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije, ako su imali više kontakta s njima te što im je ta osoba s kojom imaju kontakt bliskija. Naši podaci prate dobivene rezultate mnogih istraživanja koja su se bavila ovim pitanjem (Herek i Capitano, 1996; Herek i Glunt, 1993; Huić i sur., 2015; Santona i Tognasso, 2017; Tomić i Čepulić, 2013). Prema Allportovoj hipotezi, da bi došlo do smanjenja negativnih stavova prema određenoj skupini, kontakt se treba odvijati pod određenim okolnostima (npr. kontakt treba biti čest i dug, a pripadnici grupa trebaju biti podjednakog statusa i surađivati u nekoj aktivnosti) (Brown, 2006). Gotovo 80% sudionika u našem istraživanju je izjavilo da su imali barem nekakav kontakt s osobama homoseksualne orijentacije. No, od njih 246 koji su imali kontakt, 102 je izjavilo da imaju samo poznanika ili poznanicu homoseksualne orijentacije, dok je tek 16 njih izjavilo da im je osobama homoseksualne orijentacije član šire ili uže obitelji. U *Tablici 3* možemo vidjeti da su sudionici u našem istraživanju općenito ostvarili prilično nizak rezultat na ljestvici socijalnog kontakta s osobama homoseksualne orijentacije. Iako nisu ispunjeni uvjeti prema Allportovoj hipotezi, čak i takva niska razina kontakta pokazala se statistički značajnim prediktorom stavova prema njima. Ovo ide u prilog tezi Hereka i McLemorea (2013) da za stvaranje pozitivnijih stavova nije nužan čest kontakt i dubok odnos s osobom, nego da je za smanjivanje predrasuda dovoljan i odnos na razini poznanika, barem što se tiče stavova prema osobama homoseksualne orijentacije.

Osim općih karakteristika srednjoškolaca, željeli smo provjeriti hoće li njihove vrijednosti biti značajan prediktor stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Najprije smo ispitali relativnu važnost deset motivacijskih tipova vrijednosti srednjoškolaca u našem istraživanju prema Teoriji univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti Shaloma Schwartza. Ova teorija prati trend u psihologiji koji pod vrijednostima smatra relativno trajna davanja prednosti nekim predmetima, pojavama i aktivnostima što implicira motivacijsko značenje vrijednosti (Lacković-Grgin, 2006). Schwartz i Bilsky (1987; prema Bierhoff, 2003) smatraju da vrijednosti imaju jasnu hijerarhijsku strukturu i poredane su prema njihovoj relativnoj važnosti za osobu. U *Tablici 3.* možemo vidjeti da su sudionici postigli najviše rezultate na univerzalizmu i nezavisnosti, dok su najniže rezultate postigli na mjeri tradicije i moći. Slični rezultati poretka vrijednosti prema važnosti dobiveni su i u drugim istraživanjima na hrvatskom uzorku (Ferić, 2007; Hrnjak, 2008). Također, to je u skladu s nalazima koji pokazuju da između 11. i 17. godine dolazi do opadanja vrijednosti kao što su konformiranje s konvencijama, autoritet i religioznost, uz povećanje vrijednosti poput slobodoumnosti, postignuća, samopoštovanja i tolerancije (Lacković-Grgin, 2006).

Nakon što smo dodali i navedene motivacijske tipove vrijednosti u model predviđanja stavova srednjoškolaca o osobama homoseksualne orijentacije, objasnili smo dodatnih 9% varijance kriterija. Značajnim prediktorima pokazali su se tradicija, univerzalizam, postignuće i moć. Kako smo i pretpostavili, tradicija se pokazala najjačim pojedinačnim prediktorom negativnih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Osobe koje postižu viši rezultat na mjeri tradicije ujedno imaju i negativnije stavove o njima. Motivacijski tip vrijednosti tradicije odnosi se na prihvaćanje i održavanje običaja te ideja tradicionalne kulture ili religije kojoj pojedinac pripada (Schwartz, 1996). Ova saznanja možemo gledati i kroz hrvatski kontekst. Na brak se u Hrvatskoj tradicionalno gleda kao na zajednicu isključivo muškarca i žene bez iznimaka te se naglašava svetost obitelji kao jedna od najvažnijih domoljubnih vrednota. Također, tradicionalan pogled na rodne i obiteljske uloge muškaraca i žena povezan je s negativnim stavovima o osobama homoseksualne orijentacije (Goodman i Moradi, 2008; Feng i sur., 2015). U propagandi nekih od udruga poput *U ime obitelji* (Vukman, Z., 2015, 1. prosinac), koje naglašavaju važnost tradicije i tradicionalnih običaja te koje su cijenjene većinom među iznimno konzervativnim ljudima, osobe homoseksualne orijentacije

stavljaju se u podređen položaj. Korak dalje napravljen je u Rusiji gdje su „tradicionalne vrijednosti čovječanstva“ poslužile kao temelj za izglasavanje anti-gay zakona koji se temelje na predrasudama prema osobama homoseksualne orijentacije. Tradicionalne vrijednosti postale su osnova za legitimiziranje homofobije s objašnjenjem da homoseksualizam prijeti ruskom očuvanju i moralu (Wilkinson, 2013). Dio tradicije hrvatskog naroda je i naglašena katolička vjera. Znamo da je tradicionalan pogled religije na homoseksualizam kao na neprirodnu pojavu koju treba liječiti. Nažalost, još uvijek postoji malo pozitivnih primjera istinskog prihvaćanja osoba homoseksualne orijentacije od strane katoličke zajednice. Takvi utjecaji usmjereni na održavanje trenutnog socijalnog stanja i poretka te zatvorenost na promjene u društvu ostavili su traga na stavovima vjernika prema homoseksualizmu što i objašnjava nalaze da ljudi što im je vjera važnija u životu imaju negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije kao i oni koji naglašavaju motivacijski tip vrijednosti tradicije kao njima važan.

Nadalje, bitnim prediktorom stavova prema osobama homoseksualne orijentacije pokazao se univerzalizam. On uključuje razumijevanje, poštivanje, prihvaćanje i zaštitu dobrobiti ljudi (Schwartz, 1996). Prema tome je univerzalizam jako sličan još jednom motivacijskom tipu vrijednosti, dobrohotnosti. Univerzalizam i dobrohotnost su se u početku razvijanja Teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti smatrali istim, prosocijalnim tipom vrijednosti, dok je u kasnijoj verziji došlo do njihove raščlambe na 2 dijela (Schwartz, 1992). Dobrohotnost se odnosi na dobrobit osobi bliskih osoba u svakodnevnim interakcijama i usmjerena je samo na bliske odnose, dok je univerzalizam usmjeren na socijalnu pravdu i uključuje razumijevanje, uvažavanje, toleranciju i zaštitu dobrobiti svih ljudi (Bierhoff, 2003). Možemo zaključiti da će ljudi kojima je univerzalizam od velike važnosti imati tendenciju gledati na sve ljude kao jednake i smatraju da trebaju imati jednaka prava te zaslužuju jednako ponašanje od strane drugih. Budući da su takvi srednjoškolci usmjereni na nadilaženje sebičnih interesa i postizanje jednakosti za sve (Schwartz, 1996), vjerujemo da su posebno osjetljivi na marginalizirane grupe ljudi poput osoba homoseksualne orijentacije koji su od te potpune jednakosti deprivirani. To objašnjava rezultate da su sudionici u našem istraživanju kojima je univerzalizam važniji ujedno imali i pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. Iako se i dobrohotnost odnosi na prihvaćanje drugih kao jednakih te brigu za njihovu dobrobit, kao što smo već napomenuli ona se odnosi samo na bliske odnose

(Schwartz, 1996). Analiza rezultata na mjeri socijalnog kontakta naših sudionika s osobama homoseksualne orijentacije nam je pokazala da su vrlo rijetki od njih ostvarili bliski kontakt s njima, dok se većina kontakta održavala tek na poznaničkoj razini. To može biti jedan od glavnih razloga pronađene nepovezanosti između dobrohotnosti i stavova srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije.

Značajnim prediktorima pokazali su se i postignuće te moć. Schwartz (1996) gleda na postignuće kao ostvarivanje osobnog uspjeha iskazivanjem kompetencije u skladu s društvenim standardima. Rezultati pokazuju da su srednjoškolci kojima postignuće predstavlja važan motivacijski tip vrijednosti u životu imali negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. Možemo pretpostaviti da je glavni razlog ovakvih rezultata to što je njima vrlo bitno održavati visoko samopoštovanje i pozitivnu sliku o sebi, a to ostvaruju kroz vlastiti uspjeh i socijalnu komparaciju s drugim ljudima (Schwartz, 2012). Oni imaju veliku potrebu za samoafirmacijom, koju ponekad ostvaruju kroz degradiranje drugih kako bi sebe percipirali u pozitivnijem svijetlu. Fein i Spencer (1997) su dokazali da prijetnja samopoštovanju povećava vjerojatnost pojave stereotipa ili predrasuda prema pripadnicima stereotipizirane grupe, što su između ostalog potvrdili i na stavovima prema osobama homoseksualne orijentacije. Prema tome, srednjoškolci kojima je postignuće jako bitno i imaju krhko samopoštovanje, imat će veću tendenciju pokazivanja predrasuda prema njima kada percipiraju prijetnju vlastitoj pozitivnoj slici o sebi. Što se tiče moći, dobili smo neočekivan rezultat s obzirom na dosadašnja istraživanja i teorijski koncept po kojem je moć oprečna univerzalizmu (Schwartz, 1996). Srednjoškolci kod kojih je važnost motivacijskog tipa moći izraženija, imali su pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije. No, ako sagledamo vrijednost moći na način na koji je definira Schwartz (1992), shvatit ćemo njenu usku povezanost s ostvarivanjem društvenog statusa i kontrolom drugih ljudi radi postizanja vlastite dobrobiti. Iz razloga što su osobe homoseksualne orijentacije i dalje u borbi za svoja prava i jednakost u društvu, a pojedinci koji imaju pozitivne stavove prema njima u tome ih većinom podržavaju, postoji mogućnost da svi oni percipiraju ostvarivanje moći kao važnu stavku u pokušaju promjene društvenog statusa i povećanja prava homoseksualnih osoba. To može biti razlog pronađene povezanosti između pozitivnih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije i važnosti moći u život srednjoškolaca.

Ograničenja

Prilikom razmatranja ovog istraživanja iznimno je bitno uzeti u obzir i određena metodološka ograničenja. Treba biti oprezan pri generalizaciji rezultata na druge srednjoškolce, jer su sudionici prikupljeni online, *metodom snježne grude*. Korištenje ove metode omogućilo nam je dobivanje većeg i raznolikog uzorka, no ujedno je rezultiralo i time da obilježja dobivenog uzorka ne odgovaraju potpuno obilježjima populacije o kojoj se zaključuje, odnosno uzorak nije reprezentativan. Većinu u uzorku čine gimnazijalke iz većih mjesta prosječnog ili iznadprosječnog socioekonomskog statusa. Korištenjem online metode prikupljanja podataka, povećali smo vjerojatnost sudjelovanja srednjoškolaca višeg socioekonomskog statusa te onih koji više vremena provode na društvenim mrežama. Zbog korištenja navedene metode nismo mogli kontrolirati rješavaju li upitnik uistinu samo srednjoškolci, nego smo ovisili o dobronamjernosti ostalih ljudi. Također, već smo spomenuli da među liberalnijim ljudima postoji veća tendencija za sudjelovanjem u anketama i izricanjem vlastitog mišljenja, što je moglo rezultirati dobivanjem pozitivnijih stavova srednjoškolaca o osobama homoseksualne orijentacije nego što oni zapravo jesu. Budući da nismo imali punoljetan uzorak, srednjoškolci su morali obavijestiti roditelje o sudjelovanju u ovom istraživanju. Vjerujemo da je to moglo izazvati raspravu između srednjoškolaca i roditelja koja je mogla utjecati na njihove stavove, ili čak pokušaj zabrane sudjelovanja u istraživanju.

Nadalje, da bismo upitnik što bolje prilagodili ciljanoj populaciji koju čine srednjoškolci, poduzeli smo određene korake poput korištenja kraćih verzija ljestvica što se moglo negativno odraziti na njegovu pouzdanost. Unatoč tome što smo pokušali upitnik što više skratiti, on je i dalje bio dug i moguće je da je došlo do pada koncentracije i ozbiljnosti sudionika kako su se bližili kraju rješavanja. To nam govori i velik broj srednjoškolaca koji su odustali tijekom samog popunjavanja upitnika, pa možemo reći da su do kraja došli samo oni koji su bili motivirani. Korištene ljestvice stavova ispituju stavove pomoću samoprocjena na direktan način zbog čega su podložne socijalno poželjnom odgovaranju, pogotovo kad se radi o ovako osjetljivoj temi, što je moguće još jedan od razloga dobivenih pozitivnijih stavova srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije. Provedeno istraživanje je korelacijskog tipa, stoga možemo govoriti jedino o povezanostima između varijabli, bez zaključivanja o uzročno-

posljedičnim vezama. Bilo bi zanimljivo ispitati navedene nalaze u uvjetima u kojima bismo mogli bolje kontrolirati vanjske varijable te na reprezentativnom uzorku kako bismo rezultate mogli generalizirati s većom sigurnosti.

Znanstveni i praktični doprinos

Možemo reći da područje stavova prema osobama homoseksualne orijentacije općenito nije jedno od područja znanstvenog interesa koje je dovoljno proučeno. S jedne strane imamo velik broj istraživanja koja su proučavala npr. vezu između roda sudionika i roda homoseksualne osobe, no neke povezanosti poput onih između stavova prema osobama homoseksualne orijentacije i vrijednosti sudionika gotovo da nisu istraživane. Iz tog razloga sva istraživanja koja se bave ovim i sličnim problemima imaju barem malu znanstvenu vrijednost jer nam daju nove spoznaje o slabo proučavanim fenomenima. Naše istraživanje proveli smo na uzorku srednjoškolaca jer postoji vrlo malo podataka o ovoj temi dobivenih općenito na adolescentima kako u Hrvatskoj, tako i u svijetu. Iako su stavovi srednjoškolaca često ispitivani, istraživanja njihovih stavova o osobama homoseksualne orijentacije su vrlo rijetka, a u Hrvatskoj gotovo da ne postoje. Nadalje, u knjigama i priručnicima o adolescenciji, homoseksualnosti se posvećuju stranica do dvije na kraju opširnih poglavlja o adolescentskoj seksualnosti (Lacković-Grgin, 2005). Razlog je vjerojatno u činjenici da ova tema i dalje nemalom broju ljudi predstavlja tabu, a postaje posebno osjetljiva kad se radi o adolescentima koji još nisu punoljetni. Kad uzmemo u obzir da je čak 67% ljudi iz uzorka opće populacije izjavilo da LGBTIQ osobama treba biti zabranjen pristup djeci i to posebice rad s djecom u školama (Lori, 2012), možemo zaključiti da i samo ispitivanje te predstavljanje takvih tema djeci, odnosno nepunoljetnim osobama može naići na mnoge prepreke koje otežavaju provedbu željenih istraživanja. Zato smatramo da je i ovo istraživanje znanstveno vrijedno usprkos nekim nedostacima koje smo naveli te da će u najmanju ruku potaknuti još novih istraživanja spomenutih i sličnih problema kako bismo utvrdili što sve određuje stavove srednjoškolaca prema osobama homoseksualne orijentacije.

Smatramo da pronađena veza između nekih karakteristika srednjoškolaca i njihovih stavova prema srednjoškolcima može imati i praktičnu vrijednost. Srednjoškolci se nalaze u razdoblju života u kojem formiraju vlastite vrijednosti, identitet i stavove. Sve to se odvija pod utjecajem obitelji, vršnjaka, škole i ostalih okolinskih faktora. Ovo

istraživanje nam govori da je bitno promicati vrijednosti univerzalizma, odnosno tolerancije i prihvaćanja svih ljudi u navedenim okolinama. Srednjoškolce se može i putem određenih edukacija i intervencija „pogurati“ prema toleranciji i razbijanju predrasuda o osobama homoseksualne orijentacije. Podaci koji su dobiveni u našem istraživanju pokazali su nam da srednjoškolci imaju negativnije stavove od srednjoškolki, što nam poručuje da neke intervencije trebaju biti usmjerene prvenstveno na mladiće. Pokazali smo da je socijalni kontakt s osobama homoseksualne orijentacije već na poznaničkoj razini dovoljan za smanjivanje predrasuda prema njima, što se može u određenim okolnostima iskoristiti i u praksi.

6. ZAKLJUČAK

Cilj istraživanja bio je ispitati kakvi su stavovi srednjoškolaca prema homoseksualnim osobama te s kojim su bitnim varijablama povezani. Potvrdili smo svoju prvu i drugu hipotezu – srednjoškolci su na mjeri stavova iskazivali negativniji stav prema osobama homoseksualne orijentacije od srednjoškolki. Oni su također pokazivali su negativniji stav prema gej muškarcima nego prema lezbijkama, dok takva razlika nije pronađena kod srednjoškolki.

Potvrdili smo i treću, četvrtu i petu hipotezu o ulogama karakteristika srednjoškolaca i srednjoškolki u predviđanju njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Oni koji su na kontinuumu vlastite seksualnosti bliže homoseksualnosti imaju pozitivnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije, kao i oni koje su s njima ostvarili veći socijalni kontakt, dok srednjoškolci kojima je vjera važnija u životu imaju negativnije stavove od onih kojima je vjera manje važna.

Također je potvrđena i šesta hipoteza kojom smo pretpostavili da će, povrh općih karakteristika srednjoškolaca, tradicija i univerzalizam biti najsnažniji prediktori njihovih stavova prema osobama homoseksualne orijentacije. Srednjoškolci koji procjenjuju univerzalizam kao važniju vrijednost, iskazuju pozitivnije stavove prema njima od onih koji ga procjenjuju manje važnim. Oni koji pak procjenjuju tradiciju kao važniju vrijednost, iskazuju negativnije stavove prema osobama homoseksualne orijentacije nego oni kojima tradicija nije toliko važna. Značajnim prediktorima pokazali su se i postignuće te moć.

7. LITERATURA

- Aronson, E., Wilson, T. D. i Akert, R. M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: MATE d.o.o.
- Bagić, D. i Gvozdanović, A. (2015). *Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Baker, J.G. i Fishbein H.D. (1998). The development of prejudice towards gays and lesbians by adolescents. *Journal of Homosexuality*, 36 (1), 89-100.
- Berk, L. E. (2008). *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bierhoff, H. W. (2003). Prosocialno ponašanje. U: Hewstone, M. i Stroebe, W. (Ur.) *Socijalna psihologija*, (str. 237-260).
- Boer, D. i Fischer, R. (2013). How and When Do Personal Values Guide Our Attitudes and Sociality? Explaining Cross-Cultural Variability in Attitude-Value Linkages. *Psychological Bulletin*, 139 (5), 1113-1147.
- Brown, R. (2006). *Grupni procesi*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Fein, S. i Spencer, S. J. (1997). Prejudice as self-image maintenance: Affirming the self through derogating others. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73, 31-44.
- Feng, Y., Lou, C., Gao, E., Tu, X., Cheng, Y., Emerson, M. R., Zabin, L. S. (2012). Adolescents' and young adults' perception of homosexuality and related factors in three Asian cities. *The Journal of Adolescent health*, 3 (1), 52-60.
- Ferić, I. (2002). *Provjera postavki Schwartzove teorije univerzalnih sadržaja i strukture vrijednosti*. Neobjavljeni magistarski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Goodman, M. B. i Moradi, B. (2008). Attitudes and behaviors toward lesbian and gay persons: Critical correlates and mediated relations. *Journal of Counseling Psychology*, 55(3), 371-384.
- Heaven, P. C. L. i Oxman, L. N. (1999). Human values, conservatism and stereotypes of homosexuals. *Personality and Individual Differences*, 27, 109-118.
- Herek, G. M. (2004). Beyond Homophobia: Thinking About Sexual Stigma and Prejudice in the Twenty-First Century. *Sexuality Research and Social Policy*, 2 (1), 6-24.

- Herek, G.M. (2000). The Psychology of Sexual Prejudice, Current Directions in Psychological Science. *American Psychological Society*, 9 (1).
- Herek, G. M. (1994). Assessing attitudes toward lesbians and gay men: A review of empirical research with ATLG scale. U: B. Greene & G.M. Herek (Ur.), *Lesbian and gay psychology: Theory, research, and clinical applications*, (str. 206–228).
- Herek, G.M. (1988). Heterosexuals' attitudes toward lesbians and gay men: correlates and gender differences. *The Journal of Sex Research*, 25 (4), 451 – 477.
- Herek, G. M. i Capitanio, J. P. (1996). "Some of my best friends": Intergroup contact, concealable stigma, and heterosexuals' attitudes toward gay men and lesbians. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (4), 412-424.
- Herek, G.M., Glunt, E.K. (1993). Interpersonal Contact and Heterosexuals' Attitudes Toward Gay Men: Results From A National Survey. *The Journal of Sex Research*, 30, (3), 239-244.
- Herek, G. M., i McLemore, K. A. (2013). Sexual prejudice. *Annual Review of Psychology*, 64, 309-333.
- Herek, G. M., i McLemore, K. A. (2011). The Attitudes Toward Lesbians and Gay Men (ATLG) scale. U: Fischer, T., Davis, C. M., Yarber, W. L. I Davis, S. L. (Ur.) *Handbook of Sexuality-Related Measures*, (str. 415-417).
- Hrnjak, M. (2008). *Usporedba hijerarhija vrijednosti i strukture vrijednosnog sustava srednjoškolaca iz Zagreba i Skopja*. Neobjavljeni diplomski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Huić, A., Jelić, M., i Kamenov, Ž. (2016). Što predviđa spremnost heteroseksualnih osoba na pozitivno i negativno ponašanje prema osobama homoseksualne orijentacije? *Kriminologija i socijalna integracija*, 23(2), 79.
- Huić, A., Jelić, M., i Kamenov, Ž. (2015). Essentialist beliefs about homosexuality and the propensity to discriminate against homosexuals. 22. *Dani Ramira i Zorana Bujasa*.
- Huić, A., Jugović, I., Kamenov, Ž. (2015). Stavovi studenata o pravima osoba homoseksualne orijentacije. *Revija za socijalnu politiku*, 22(2), 219-244.
- Jugović, I., & Ančić, B. (2013). Effects of religiosity and spirituality on gender roles and homonegativity in Croatia and Slovenia. N. Furlan Štante & M. Harcet (Ur.), U: *Spirituality of Balkan women breaking boundaries: The voices of women of ex-Yugoslavia* (str. 91-115).
- Kelley, J. (2001). Attitudes towards homosexuality in 29 nation. *Australian Social Monitor*, 4 (1), 15-22.

- Kite, M. E. (1994). When perceptions meet reality: Individual differences in reactions to lesbians and gay men. U: B. Greene & G. Herek (Ur.), *Lesbian and gay psychology: Theory, research and clinical applications* (str. 25–53).
- Kite, M.E. i Whitley, Jr., B.E. (1996). Sex Differences in Attitudes Toward Homosexual Persons, Behaviors, and Civil Rights A Meta-Analysis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 22 (4) 336 – 353.
- Kline, R.B. (2005). *Principles and practice of structural equation modeling*. New York: The Guilford Press.
- Kuntz, A., Davidov, E., Schwartz, S. H., i Schmidt, P. (2015). Human values, legal regulation, and approval of homosexuality in Europe: A cross-country comparison. *European Journal of Social Psychology*, 45 (1), 120-134.
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lezbijska organizacija Rijeka “LORI” (2012). *Put u prosTRANStvo*. Rijeka: Helvetica.
- Licciardello, O., Castiglione, C. i Rampullo, A. (2011). Intergroup contact, value system and the representation of homosexuality. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* , 30 (1), 1467 – 1471.
- Longin, E. (2014). *Stavovi prema homoseksualnim osobama: uloga spola, studijskog usmjerenja i važnosti vjere u životu*. Neobjavljeni završni rad. Sveučilište u Zadru, Odsjek za psihologiju.
- Louderback, L.A. i Whitley Jr., B.E. (1997). Perceived erotic value of homosexuality and sex-role attitudes as mediators of sex differences in heterosexual college students' attitudes toward lesbians and gay men. *Journal of Sex Research*, 342, 175-182.
- Mušica, T., Dumančić, M., Radoš, L., Davidović, N., Parmač Kovačić, M., & Kamenov, Ž. (2013). *Jesu li se u posljednjih 10 godina promijenili stavovi hrvatskih studenata o osobama homoseksualne orijentacije?* Izlaganje na skupu 21. Danima Ramira i Zorana Bujasa, Zagreb.
- Oliver, M. B., i Hyde, J. S. (1993). Gender differences in sexuality: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 114(1), 29-51.
- Parmač, M. (2005). *Stavovi studenata prema osobama homoseksualne orijentacije*. Neobjavljeni diplomski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Roggemans, L., Spruyt, B., Van Droogenbroeck, F. i Keppens G. (2015). Religion and Negative Attitudes towards Homosexuals An Analysis of Urban Young People and Their Attitudes towards Homosexuality. *Young*, 23 (3), 254-276.

- Sagiv, L. i Schwartz, S. H. (1995). Value priorities and readiness for out-group social contact. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(3), 437-448.
- Sandy, C. J., Gosling, S. D., Schwartz, S. H. i Koelkebeck, T. (2016). The Development and Validation of Brief and Ultrabrief Measures of Values. *Journal of Personality Assessment*, 99(5), 545 – 555.
- Santona, A. i Tognasso, G. (2017). Attitudes Toward Homosexuality in Adolescence: An Italian Study. *Journal of Homosexuality*, 65 (3), 361-378.
- Schwartz, S. H. (2012). An Overview of the Schwartz Theory of Basic Values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1).
- Schwartz, S. H. (1996). Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems. U: C. Seligman, J. M. Olson i M. P. Zanna (ur.). *The Psychology of Values. The Ontario Symposium*, (str. 1-24).
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25 (1), 1-65
- Sherrod, L. R. i Lauckhardt, J. (2009). The Development of Citizenship. U: Lerner, R. M. i Steinberg, L. (Ur.). *Handbook of Adolescent Psychology*. New Jersey: John Wiley & sons co.
- Spini, D. i Doise, W. (1998). Organizing principles of involvement in human rights and their social anchoring in value priorities. *European Journal of Social Psychology*, 28 (1), 603-622.
- Štulhofer, A., & Rimac, I. (2009). Determinants of homonegativity in Europe. *Journal of Sex Research*, 46(1), 24-32.
- Švigir, E. (2006). *Primjena Schwartzovog teorijskog modela vrijednosti na primjeru nekih europskih zemalja*. Neobjavljeni diplomski rad. Hrvatski studiji, Odsjek za psihologiju.
- Takács, J., & Szalma, I. (2013). How to measure homophobia in an international comparison. *Družboslovne razprave*, 29(73), 11-42
- Tomić, I., & Čepulić, D. B. (2013). *Predviđanje homofobije: uloga demografskih obilježja, kontakta s homoseksualnom populacijom i ambivalentnih stavova prema ženama i muškarcima*. (Neobjavljeni rad). Filozofski fakultet u Zagrebu, Odsjek za psihologiju.
- Vukman, Z. (2015, 1. prosinac). Koje su tri iznimno bitne povijesne implikacije referenduma o braku u Hrvatskoj? *U ime obitelji*. Preuzeto s <https://uimeobitelji.net/zoran-vukman-koje-su-tri-iznimno-bitne-povijesne-implikacije-referenduma-o-braku-u-hrvatskoj/> (21.07.2018.)

- Whitley, Jr., B.E. (2009). Religiosity and Attitudes Toward Lesbians and Gay Men: A Meta-Analysis. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 19 (1), 21-38.
- Wilkinson, C. (2013). Russia's anti-gay laws: the politics and consequences of a moral panic. *Disorder of things*. <https://thedisorderofthings.com/2013/06/23/russias-anti-gay-laws-the-politics-and-consequences-of-a-moral-panic/>
- Yip, A. (2005). Queering religious texts: an exploration of British non - heterosexual christians' and muslims' strategy of constructing sexuality affirming hermeneutis. *Sociology BSA Publications Ltd*, 39 (1), 47 – 65.

8. PRILOZI

Prilog A

Tablica 1

Kolmogorov-Smirnovljeve Z-vrijednosti za sve varijable korištene u istraživanju

	<i>K-S</i>	<i>asimetričnost</i>	<i>spljoštenost</i>
Važnost vjere	0.197**	0.242	-1,469
Socijalni kontakt	0.188**	1.402	4,859
Vlastita seksualnost	0.268**	-0.637	-0.608
Univerzalizam	0.209**	-1.245	1.591
Nezavisnost	0.175**	-0.918	0.603
Dobrohotnost	0.173**	-0,810	0.560
Hedonizam	0.149**	-0.782	0.09
Poticaj	0.145**	-0.508	-0.355
Postignuće	0.132**	-0.602	-0.161
Konformizam	0.110**	-0.301	-0.380
Sigurnost	0.107**	-0.110	-0.488
Moć	0.103**	0.214	-0.751
Tradicija	0.170**	0.850	0.016
ATLG	0.202**	-1.131	0.164

Legenda; *K-S* = Kolmogorov-Smirnovljeve Z vrijednosti; * $p < .05$; ** $p < .01$

Prilog B

Tablica 4

Interkorelacije prediktorskih i kriterijske varijable, N=312.

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.
1. ATLG	1	.355**	-.413**	.364**	.374**	-.222**	-.527**	-.023	.293**	.201**	.003	.041	-.093	-.040	-.109
2. Rod	-	1	-.010	-.005	.138*	-.006	-.099	.104	.190**	.073	.068	-.022	-.033	-.091	.046
3. Važnost vjere	-	-	1	-.264**	-.204**	.151**	.707**	.164**	.061	.022	.110	-.045	.069	.082	.108
4. Seksualnost	-	-	-	1	.335**	-.299**	-.325**	-.115	.081	.030	-.036	.029	-.064	.021	-.105
5. Kontakt	-	-	-	-	1	-.194**	-.266**	-.046	.098	.081	-.011	-.054	.001	-.015	-.055
6. Konformizam	-	-	-	-	-	1	.325**	.216**	.053	-.004	-.125*	-.041	.194**	-.064	.202**
7. Tradcija	-	-	-	-	-	-	1	.170**	-.062	-.113*	.013	-.099	.045	.067	.210**
8. Dobrohotnost	-	-	-	-	-	-	-	1	.278**	.276**	.147**	.067	.186**	.017	.086
9. Univerzalizam	-	-	-	-	-	-	-	-	1	.470**	.217**	.173**	.164**	-.001	.040
10. Nezavisnost	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	.537**	.291**	.238**	.131*	.069
11. Poticaj	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	.583**	.273**	.293**	-.004
12. Hedonizam	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	.222**	.240**	.038
13. Postignuće	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	.482**	.276**
14. Moć	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	.250**
15. Sigurnost	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

* $p < .05$; ** $p < .01$